
ДОРОШЕВІЧ О.А.,
здобувач, Київський університет
імені Бориса Грінченка,
голова ГО «Сузір'я Мрій»,
м. Київ

КРИТИЧНЕ СТАВЛЕННЯ ЯК СКЛАДОВА ІНФОРМАЦІЙНОЇ ГРАМОТНОСТІ ДИТИНИ

У статті з'ясовується сутність поняття «критичне ставлення», «критичне мислення» та показано роль цього феномену у медійній культурі людини. Критичне ставлення розглядається як неодмінна складова медіаграмотності дитини.

Ключові слова: критичне мислення, критичне ставлення, інформаційна грамотність, медіаграмотність.

В статье раскрывается сущность понятия «критическое отношение», «критическое мышление» и показана роль этого феномена в медийной культуре человека. Критическое отношение рассматривается как непременная составляющая медиаграмотности ребенка.

Ключевые слова: критическое мышление, критическое отношение, информационная грамотность, медиаграмотность.

The article gives a detailed analysis of "critical attitude", "critical thinking" and shows the role of this phenomenon in the media culture of the people. In conclusion the article says that critical attitude is a necessary component of media literacy of the child.

Key words: critical thinking, critical attitude, information literacy, media literacy.

Актуальність проблеми. Сьогодні в світі інформаційного суспільства діти дорослішають в сфері впливу численних екранних медіа: інтернету, телебачення, аудіовізуальних приладів. Особливе занепокоєння небайдужої громадськості (батьків, педагогів, вихователів, науковців) викликає саме те, що медіа-простір перенасичений різноманітними «інформаційними забрудненнями», симулякрами й «інформаційно-психологічними» агресорами (месиджами з елементами насильства, жаків, жорстокості, порнографії і т.ін.). За даними спеціалізованих досліджень, медіанасильство, в тому числі фільми жаків, дивляться близько 80% дітей [3].

Агресивний, потенційно деструктивний медіатекст проникає у свідомість дітей, актуалізує неприродні для них почуття і поведінки, нав'язує певні стереотипи мислення і поведінки, значно раніше, ніж це потрібно для нормального розвитку дітей, занурює останніх у віртуальний світ, де панують насильство, кримінал, «дорослі» проблеми і розваги тощо [4].

Дослідження проблеми. За даними П.Вінтерхоф-Шпурка у фаховій літературі з медіапсихології описано понад 40 тисяч емпіричних досліджень, присвячених цій проблематиці. У результаті цих досліджень вчені дійшли майже однозначного висновку про існування кореляційного зв'язку між переглядом медіанасильства і поведінкою дітей в реальному житті.

І нині в психолого-педагогічній практиці накопичено чимало свід-

чень негативного впливу на психіку і поведінку дітей окремих видів медіапродукції та подразників, що надходять від медіа (А.Бандура, Л.Берковитц, У.Бронфенбреннер, Л.Ерон, Д.Майєрс, С.Мілграм, Г.К.Селевко, К.А.Тарасов, О.В.Федоров та ін.). Це передусім порушення самопочуття, розлади емоційно-вольової сфери, порушення когнітивного розвитку і соціальних контактів, неадекватні, деструктивні вияви поведінки тощо (К.Бютнер, П.Вінтерхофф-Шпурк, С.Лівінгстон, Р.Пацлаф, В.М.Бондаровська, О.І.Захаров, О.В.Петрунько, М.А.Прихожан та інші). **Метою даної публікації** є розгляд критичного ставлення дитини до оточуючого інформаційного простору, що є необхідною складовою аналітичного мислення.

При тотальному захопленні дітей медіанасильством гостро постає питання про те, як убезпечити їх від шкідливого, потенційно деструктивного його впливу, запобігти наслідування дітьми агресивної поведінки екранних героїв та небажаних ціннісно-світоглядних трансформацій дитячої свідомості. В умовах, коли медіанасильство надзвичайно доступне не лише дорослим, а й дітям, обмежити кількісне його споживання майже неможливо. Тому більш ефективним вбачається інший шлях – навчання дорослих глядачів і дітей основам інформаційної грамотності, формування в них культури споживання медіапродукції, зокрема, формування критичного ставлення до медіанасильства,

побаченого на екрані телевізора чи моніторі комп'ютера. Як зазначали О.В.Федоров, О.Т.Баришполец, Л.А.Найдюнова та ін., навчання дітей інформаційної грамотності, формування в них критичного ставлення до медіанасильства – це безпосередня відповідальність та одна з найважливіших задач сімейного виховання у медіасусільствах [1]. Адже, як наголошував М. Маклюен, щоб бути посправжньому грамотним, треба бути грамотним у світі медіа [5].

Критичне ставлення, як неодмінний атрибут критичного мислення, характеризується глибоким і детальним розглядом об'єктів (оточуючого та внутрішнього світу людини), їх аналізом, обґрунтованими оцінками і висновками. Отже, це, за Р.Джонсоном, особливий вид інтелектуально-емоційної діяльності, що дає людині можливість здорових суджень щодо запропонованих їй точок зору чи моделей поведінки [6]. Воно передбачає певну послідовність розумових дій, спрямованих на перевірку висловлювань чи систем висловлювань з метою з'ясування їх невідповідності відомим фактам, нормам, цінностям. Існують рівні критичного мислення, для кожного з яких є свій вид аргументації, що характеризується різним співвідношенням логічної і когнітивної компоненти: 1) емпіричний рівень – критична перевірка фактів, 2) теоретичний рівень – критична перевірка теорій, 3) метатеоретичний рівень – критична перевірка норм та цінностей [2].

Механізм критичного мислення включає розумові операції, що визначають процес судження і аргументації: постановка цілі, виявлення проблеми, висунення гіпотез, приведення аргументів, їх обґрунтування, прогнозування наслідків, прийняття чи неприйняття альтернативних точок зору. Він включає здібність застосовувати базові інтелектуальні уміння (знання і розуміння) для синтезу, аналізу і розуміння ситуацій чи проблем. Сюди можна віднести уміння виявлення

проблеми, прояснення ситуації, аналіз аргументації, всебічне вивчення питання, розробка критеріїв для оцінки рішень і надійності джерел інформації, уникнення узагальнень.

В умовах надлишку різноманітної інформації, кожен має бути інформаційно грамотним, щоб вміти грамотно сприймати, розуміти, аналізувати, мати уяву про механізми та наслідки впливу медіаінформації на глядача, слухача та читача. Одностороння чи спотворена інформація, без сумніву, потребує осмислення. Ось чому вважаємо корисним, аби діти і дорослі могли виявити: відмінності між заданими та загальновідомими фактами, потребуючих перевірки; надійність джерела інформації; упередженість судження; неясні чи двозначні аргументи; логічну несумісність в ланцюзі міркування і т. ін.

Аналізуючи сотні наукових праць Р.Пол, Е.Бінкер, Е.Мартін та К.Едамсон виділили 35 основних показників критичного мислення:

Афективні:

- 1) самостійність мислення;
- 2) розуміння егоцентричних та соціоцентричних мотивів;
- 3) неупередженість суджень;
- 4) ведення взаємозв'язку емоцій і переконань;
- 5) утримання від квапливих суджень;
- 6) сміливість мислення;
- 7) добросовісність мислення;
- 8) наполегливість в рішення інтелектуальних задач;
- 9) впевненість роздумів;

Макрокогнітивні:

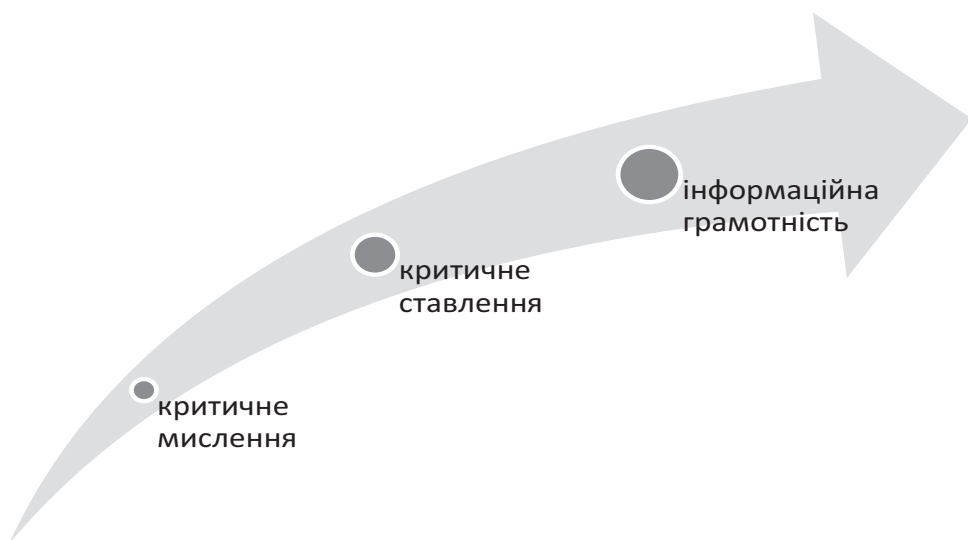
- 10) узагальнення без прагнення до спрощення;
- 11) співставлення аналогічних ситуацій, додаток знання до нового контексту;
- 12) розширення кута зору, розгляд питання з різних сторін, висловлювання різних аргументів, гіпотез;
- 13) ясність висловлюваних положень, висновків, переконань;
- 14) ясність викладу, продуманість вибору слів;

- 15) розробка оціночних критеріїв: ясність базових цінностей і норм;
- 16) оцінка надійності інформації;
- 17) глибина мислення: виділення найбільш значущих процесів;
- 18) аналіз аргументів, пояснень, переконань, гіпотез;
- 19) виробка/оцінка конкретних рішень;
- 20) аналіз і оцінка людських поступків/ліній поведінки;
- 21) критичний підхід (до прочитаного, побаченого, почутого): розуміння суті, критична оцінка (прочитаного, побаченого, почутого);
- 22) критичне слухання (діалог «без слів»);
- 23) встановлення міжпредметних зв'язків;
- 24) здатність вести «сократичну бесіду», через діалог приходити до розуміння і оцінки переконань партнера;
- 25) роздум в діалозі: порівняння різних поглядів, підходів, гіпотез;
- 26) вміння міркувати діалогічно: оцінка поглядів, підходів, гіпотез;
Мікрокогнітивні:
- 27) співставлення/протиставлення абстрактних понять дійсності;
- 28) точність і критичність висловлювань;
- 29) аналіз і оцінка висловлювань;
- 30) аналіз і оцінка висновків;
- 31) вміння виділити інформацію, пов'язану з питанням, що розглядається;
- 32) логічність пояснень, умовиводів, прогнозів;
- 33) оцінка доказу висловлювання;
- 34) вміння бачити суперечливість міркування;
- 35) аналіз прямих і непрямих наслідків дій/явищ.

Критичне мислення в розрізі системи медіа – складний, рефлексивний процес мислення, який включає асоціативне сприйняття, синтез, аналіз і оцінку механізмів функціонування медіа в соціумі та медіатекстів, які надходять до людини через засоби масової комунікації.

Відносно медіаграмотності, чи інформаційної грамотності особистості, критичне мислення виступає невід'ємною частиною інтерпретаційного показника, який передбачає ту чи іншу ступінь вмінь інтерпретувати, критично аналізувати процес функціонування медіа в соціумі і медіатекстів різних видів та жанрів.

Вперше поняття «інформаційна грамотність» було введено в 1977 році в США і використано в національній програмі вищої освіти. Асоціація Американських бібліотек інформаційно

грамотною людиною назвала особистість, яка здатна розвивати, розмішувати, оцінити інформацію і найбільш ефективно її використати.

Інформаційна грамотність — це наявність знань і умінь, потрібних для правильної ідентифікації інформації, необхідної для виконання певного завдання або вирішення проблеми; ефективного пошуку інформації; організації, перетворення, інтерпретації та аналізу знайденої інформації; оцінки точності та надійності інформації; дотримання етичних норм і правил користування отриманою інформацією, у разі необхідності представлення або передачі результатів її аналізу та інтерпретації іншим особам; подальшого застосування інформації для здійснення певних дій і досягнення певних результатів.

Звідси, критичне ставлення включає в себе критичне мислення та є невідмінною складовою інформаційної грамотності.

Інформаційна грамотність розвиває в особистості певну сукупність навичок. Це, насамперед: здатність інтерпретувати інформацію; розуміти її суть; виявляти адресну спрямованість; розуміти головне в інформаційному повідомленні; знаходити потрібну інформацію у різних джерелах; трансформувати інформацію (змінювати її обсяг, форму, знакову систему і т. ін.); знаходити помилки в інформації і аргументовано виправляти їх; сприймати альтернативні точки зору на одну проблему і знаходити ґрунтовні аргументи на користь і проти них; встановлювати зв'язки між повідомленнями; мати особистісну думку щодо змісту повідомлення; вміти довести правоту власної точки зору стосовно зазначеної у ЗМК проблеми. Інформаційна грамотність – невідмінна складова медіакультури.

Медіаграмотність – це комплекс навичок та вмінь не лише користуватися технікою мас-медіа та спілкуватися за її допомогою, а насамперед розрізняти першорядну й другорядну інформа-

цію, абстрагуватися від надлишкової, сповна сприймати зміст, «прочитувати» підтекст і тлумачити їх. Медіаграмотна аудиторія розуміє, що:

- медіа транслюють ідеї, інформацію, новини з погляду якихось людей;
- для емоційного впливу на публіку використовуються спеціальні технології; відтак можна розпізнати ці технології та зрозуміти, якого ефекту домагалися творці медіатексту і якого досягли;
- усі медіатексти вигідні одним людям і не вигідні іншим [1].

Інформаційно грамотна особистість шукає альтернативні джерела інформації та розваг. Вона використовує медіаінформацію з користю і для власного розвитку, а не слугує об'єктом маніпуляцій з боку телебачення.

Щоб бути інформаційно грамотним та критично ставитись до будь-якої інформації, необхідно :

- Навчитись розуміти цілі та наміри (спочатку свої, а потім інших). Кожна справа, роздум, вчинки, взаємостосунки мають ціль – заради чого це робиться.
- Ставити перед собою конкретне запитання, задачі, які потрібно вирішити. Мислення, розмова – це завжди спроба знайти відповідь на поставлене запитання, вирішити якусь проблему.
- Будувати припущення. Мислення базується на певному припущенні.
- Побачити точку зору. В кожному роздумі є певна точка зору. Коли ми не маємо власної точки зору, нами маніпулюють.
- Працювати з фактами. Будь-який роздум базується на конкретних даних, фактах, роздумах.
- Роздумувати над концепцією. Будь-який роздум має свою концепцію, задум, ідею.
- Робити висновки. У всіх роздумах є висновки, умовиводи.
- Пророховувати наслідки. Всі роздуми, дії, розмови мають наслідки чи результати.

Висновки. Критичне ставлення, як складова інформаційної грамотності дитини, є результатом осмислення і оцінки змісту медіатексту. Воно є психологічним механізмом реагування не лише на цей текст, а й на будь-які інші. Саме тому, визнаючи важливу роль мас-медіа й інших медіа в житті сучасних дітей та у формуванні їх особистості, дорослі (педагоги, дитячі психологи і особливо батьки) мають навчити юних споживачів критично сприймати, аналізувати будь-яку інформацію медіа, в т.ч. інформацію з елементами насильства, і формувати адекватне ставлення до неї, розуміти її штучність і невідповідність реаліям соціального буття та інформувати дітей про можливі негативні наслідки її впливу.

Ми, як дорослі, маємо закласти базис, фундамент, принципи аналітичного, критичного мислення, навчити дитину ставити перед собою задачі, які слугують фільтром відбору належного і відхилення неналежного, відділенням штучного від істинного, навчають здатності бачити потенційну небезпеку в медіанасильстві і в разі потреби звертатись за допомогою до дорослих.

Критичне ставлення та інформаційна грамотність дасть змогу школярам компетентно орієнтуватися в медіатизованому суспільстві, адекватно оцінювати зміст медіатекстів, сприймати будь-яку медіаінформацію через призму сформованих у них цінностей і ставлень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Барішполець О.Т., Найдьонова Л.А., Мироненко Г.О., Голубєва О.Є., Різун В.В. та ін.; За ред. Л.А.Найдьонової, О.Т.Барішполця. – К.: Міленіум, 2009. – 440 с.
2. Брюшкин В.Н. Критическое мышление и аргументация// Критическое мышление, логика, аргументация/Под ред. В.Н.Брюшкина, В.И.Маркина. – Калининград: изд. Калининградского гос. ун-та, 2003. С. 29-34.
3. Винтерхофф-Шпурк П. Медиапсихология. Основные принципы / Пер. с нем. – Харьков: Изд-во Гуманитарный Центр, 2007. – 288 с.
4. Петрунько О.В. Діти і медіа: соціалізація в агресивному медіа середовищі/ О.В.Петрунько: монографія. – 2-ге вид. – Ніжин: ТОВ «Видавництво «Аспект-Поліграф», 2011. – 480 с.
5. Маклюэн М. Понимание медиа: внешние расширения человека *Understanding Media: The Extensions of Man* / Маклюэн М. - М.: Кучково поле, 2007. – 464 с.
6. Johnson, R.H. (1985). *Some Observations about Teaching Critical Thinking*. CT News. *Critical Thinking Project*. California State University, Sacramento, Vol. 4, N 1, 1985, p.1.